

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ

ΥΠΟΘΕΣΗ ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ ΚΑΙ ΛΟΙΠΟΙ *κατά* ΕΛΛΑΔΑΣ

(Προσφυγή αριθ. 17380/09)

ΑΠΟΦΑΣΗ

ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟ

12 Ιουλίου 2011

Η παρούσα απόφαση θα καταστεί οριστική σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται από το άρθρο 44 § 2 της Σύμβασης. Μπορεί να υποστεί τυπικές διορθώσεις.

Στην υπόθεση Παπαπέτρου και λοιποί κατά Ελλάδας,

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (πρώτο τμήμα), συνεδριάζοντας σε τμήμα αποτελούμενο από τους:

Nina Vajić, *πρόεδρο,*

Anatoly Kovler,

Peer Lorenzen,

Γεώργιο Νικολάου,

Mirjana Lazarova Trajkovska,

Julia Laffranque,

Λινό-Αλέξανδρο Σισιλιάνο, *δικαστές,*

και τον Søren Nielsen, *γραμματέα τμήματος.*

Αφού διασκέφθηκε σε συμβούλιο στις 21 Ιουνίου 2011,

Εκδίδει την πιο κάτω απόφαση, η οποία ελήφθη την ημερομηνία αυτή:

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

1. Η υπόθεση έχει εισαχθεί με μία προσφυγή (αριθ. 17380/09) στρεφόμενη κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας από επτά Κύπριους υπηκόους (οι πρώτοι επτά) και τρεις Έλληνες υπηκόους (οι τρεις τελευταίοι), τους κυρίους Δημήτριο Παπαπέτρου, Μάμα Παπαπέτρου, τις κυρίες Νίκη Παπαπέτρου, Αγγέλα Φρατζίδα το γένος Παπαπέτρου, Μαρία Κοκκίνου το γένος Παπαπέτρου, Χρυστάλλα Παπαπέτρου, Ελπίδα Πέλλα, Μέλπω Καραμάνου, Ευστρατία Καψάλη και τον κύριο Μιχαήλ Παπαδόπουλο («οι προσφεύγοντες»), οι οποίοι προσέφυγαν ενώπιον του Δικαστηρίου στις 20 Μαρτίου 2009 δυνάμει του άρθρου 34 της Σύμβασης για την προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών («η Σύμβαση»).

2. Οι προσφεύγοντες εκπροσωπούνται από τους κυρίους Σ. Γρηγορίου και Δ. Πετρούσκα, δικηγόρους Αθηνών και Σάμου αντίστοιχα. Η Ελληνική Κυβέρνηση («η Κυβέρνηση») εκπροσωπήθηκε από τους απεσταλμένους του αντιπροσώπου της, κυρία Κ. Παρασκευοπούλου και κύριο Σ. Σπυρόπουλο, παρέδρους του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους,

και κύριο Δ. Καλόγηρο, δικαστικό αντιπρόσωπο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

3. Οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν ειδικότερα ότι υπήρξε παραβίαση του δικονομικού σκέλους του άρθρου 2 της Σύμβασης

4. Στις 29 Απριλίου 2010, η αντιπρόεδρος του πρώτου τμήματος αποφάσισε να κοινοποιήσει την προσφυγή στην Κυβέρνηση. Όπως επιτρέπει το άρθρο 29 § 1 της Σύμβασης, αποφασίσθηκε επιπλέον ότι το τμήμα θα αποφαινόταν συγχρόνως επί του παραδεκτού και επί της ουσίας.

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ

I. ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΗΣ

5. Οι προσφεύγοντες έχουν γεννηθεί το 1959, 1964, 1956, 1954, 1958, 1977, 1920, 1985 και 1964 αντίστοιχα και κατοικούν στη Λευκωσία (οι επτά πρώτοι) και στη Μυτιλήνη (οι τρεις τελευταίοι).

6. Στις 11 Σεπτεμβρίου 2004, ο ορθόδοξος πατριάρχης Αλεξανδρείας και πάσης Αφρικής Πέτρος Ζ΄ και δεκαέξι άλλα άτομα (μεταξύ των οποίων ο αδερφός του Γεώργιος Παπαπέτρου, ο μητροπολίτης Καρχηδόνας Χρυσόστομος, ο μητροπολίτης Πηλουσίου Ειρηναίος, τέσσερις άλλοι αρχιερείς, τέσσερις λαϊκοί και πέντε στρατιωτικοί μέλη του πληρώματος) χάθηκαν σε δυστύχημα με ελικόπτερο στο Αιγαίο, στα ανοικτά του Αγίου Όρους, ιερού τόπου της ορθοδοξίας, στο βορειοανατολικό τμήμα της Ελλάδας. Οι πέντε πρώτοι προσφεύγοντες είναι αδέρφια του πατριάρχη και του Γεωργίου Παπαπέτρου, η έκτη προσφεύγουσα είναι κόρη του Γεωργίου Παπαπέτρου και ανιψιά του πατριάρχη, η έβδομη προσφεύγουσα ήταν σύζυγος του Γεωργίου Παπαπέτρου και νύφη του πατριάρχη, η όγδοη προσφεύγουσα είναι κόρη του μητροπολίτη Χρυσοστόμου και οι δύο τελευταίοι προσφεύγοντες είναι ανίψια του.

7. Το δυστύχημα συνέβη ενώ ο πατριάρχης και η συνοδεία του μετέβαιναν στη Μονή Βατοπεδίου στο Άγιο Όρος, όπου ο πατριάρχης έπρεπε να πραγματοποιήσει την πρώτη επίσημη επίσκεψή του. Το ελικόπτερο στο οποίο είχε ανατεθεί η μεταφορά της αντιπροσωπείας, ένα

Chinook του ελληνικού στρατού ξηράς, είχε απογειωθεί από την Αθήνα και κατέπεσε στο Αιγαίο λίγο πριν προσγειωθεί στο Άγιο Όρος.

8. Την ίδια ημέρα, ο εισαγγελέας του στρατοδικείου Θεσσαλονίκης άσκησε ποινική δίωξη κατά αγνώστων στρατιωτικών του στρατού ξηράς και της πολεμικής αεροπορίας για ανθρωποκτονία από αμέλεια και πολυάριθμες άλλες αξιόποινες πράξεις (θέση σε κίνδυνο αεροσκάφους, παραβίαση των κανόνων ασφαλείας σχετικά με τη συντήρηση ενός αεροσκάφους σε καιρό ειρήνης, μη τήρηση στρατιωτικής διαταγής σε καιρό ειρήνης). Διέταξε επίσης τη διενέργεια ανάκρισης από στρατιωτικό δικαστή του στρατοδικείου Θεσσαλονίκης.

9. Λίγες μέρες μετά την πτώση του ελικοπτέρου, ο υπουργός Εθνικής Άμυνας διέταξε τη σύσταση επιτροπής διερεύνησης του ατυχήματος, αποτελούμενη από υψηλόβαθμους αξιωματικούς του στρατού, στην οποία ανατέθηκε η διεξαγωγή έρευνας και η ανέλκυση των συντριμμιών του ελικοπτέρου από το βυθό της θάλασσας. Η ανέλκυση άρχισε στις 14 Σεπτεμβρίου 2004 και ολοκληρώθηκε στις 22 Νοεμβρίου 2005. Η επιχείρηση βιντεοσκοπήθηκε από τον στρατό. Μεταξύ των συντριμμιών υπήρχε το ένα από τα δύο «μαύρα κουτιά» του ελικοπτέρου το οποίο περιείχε όλες τις πληροφορίες σχετικά με τις βλάβες στη λειτουργία των κινητήρων του ελικοπτέρου από την παράδοσή του στον ελληνικό στρατό.

10. Το 2004, μία αντιπροσωπεία του αμερικανικού στρατού προέβη σε μία πρώτη εξέταση ορισμένων συντριμμιών και συνέταξε έκθεση η οποία δεν κοινοποιήθηκε στην επιτροπή πραγματογνωμόνων. Τον Ιούλιο του 2006, τα σημαντικά συντρίμια μεταφέρθηκαν, μέσα στα πλαίσια διμερούς στρατιωτικής συμφωνίας, στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, στα εργαστήρια του αμερικανικού στρατού και σε εκείνα της κατασκευάστριας εταιρίας Boeing. Κατά τους προσφεύγοντες, το μαύρο κουτί του ελικοπτέρου που είχε ανασυρθεί καταστράφηκε, δήθεν ακούσια, κατά την εξέτασή του στις ΗΠΑ.

11. Οι προσφεύγοντες δήλωσαν παράσταση πολιτικής αγωγής. Ζητούσαν, επιπλέον, την ανέλκυση του τμήματος μπροστά από τον έναν έλικα του ελικοπτέρου και του δεύτερου μαύρου κουτιού αυτού, τα οποία παρέμεναν στο βυθό της θάλασσας. Επικαλούμενοι εγκύκλιο της εταιρίας

Boeing με ημερομηνία 20 Φεβρουαρίου 2003 στην οποία επισημαίνονταν ελαττώματα σε 26 έλικες ελικοπτέρων που άνηκαν σε διάφορους στρατούς, υποστήριζαν ότι ο επίμαχος έλικας ήταν ελαττωματικός και ότι η ανάσυρσή του θα επέτρεπε να διαπιστωθούν τα ακριβή αίτια της συντριβής.

12. Ο στρατιωτικός ανακριτής όρισε δεκατρείς στρατιωτικούς, επιστημονικούς εμπειρογνώμονες και ιατροδικαστές¹ (οι οποίοι συγκρότησαν επιτροπή πραγματογνωμόνων), για να εξετάσουν τα συντρίμια του ελικοπτέρου και να πραγματοποιήσουν οποιαδήποτε άλλη αναγκαία πραγματογνωμοσύνη προκειμένου να εξακριβώσουν τα ακριβή αίτια της συντριβής.

13. Η έκθεση της επιτροπής πραγματογνωμόνων κατέληξε ότι η πιο πιθανή αιτία της συντριβής ήταν η απώλεια πίεσης στο νούμερο δύο υδραυλικό σύστημα ελέγχου πτήσης, η οποία, σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες, έθεσε το ελικόπτερο σε μία «ασυνήθη κατάσταση πτήσης». Αποτέλεσμα αυτού ήταν ο υπερβολικός πτερυγισμός ενώ ένα πτερύγιο του στροφείου προσέκρουσε στην οροφή του ελικοπτέρου, προκαλώντας τον αποσυγχρονισμό του στροφείου και τη σύγκρουση των ελίκων μεταξύ τους. Η γενικότερη κόπωση του πληρώματος κατά την περίοδο που έλαβε χώρα το ατύχημα, ο χαρακτήρας της αποστολής και η ενδεχόμενη παρουσία τρίτου ατόμου στο πιλοτήριο μπορεί να συνέβαλαν στην αδυναμία επιτυχούς διαχείρισης της βλάβης, η οποία από μόνη της δεν αποτελούσε την αιτία της απώλειας ελέγχου του ελικοπτέρου. Η έκθεση ανέφερε, μεταξύ άλλων, ότι ο συγκυβερνήτης δεν πληρούσε τους όρους ασφαλείας ως μέλος του πληρώματος για αυτή την πτήση, διότι δε διέθετε το ετήσιο δελτίο κατάστασης της υγείας του, δεν είχε υποβληθεί στην ετήσια αξιολόγηση των πιλότων και πάνω από εξήντα ημέρες είχαν παρέλθει από την τελευταία πτήση του.

¹ Α.Τ., κυβερνήτης, πρόεδρος της επιτροπής διερεύνησης αεροπορικών ατυχημάτων του υπουργείου Μεταφορών, Ν.Ο., καθηγητής στο Πολυτεχνείο Αθηνών, Κ.Π., μηχανικός αεροσκαφών και καθηγητής στο Πολυτεχνείο, Τ.Τ., μηχανικός αεροσκαφών, Φ.Κ., ιατροδικαστής, προϊστάμενος της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας Αθηνών, Α.Α., ιατροδικαστής της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας Λάρισας, Ι.Β., αξιωματικός πολεμικής αεροπορίας, ειδικός σε θέματα αεροπορικής ασφάλειας, Μ.Τ., σμήναρχος, εκπαιδευτής πιλότων ελικοπτέρων Chinook, Ο.Ρ., υποσμηναγός, πιλότος ελικοπτέρου, Ι.Α., σμηνίας, τεχνικός-επιθεωρητής ελικοπτέρων Chinook, Α.Κ., σμηνίας, τεχνικός-ηλεκτρονικός, Γ.Ο., αξιωματικός, τεχνικός-επιθεωρητής κινητήρων ελικοπτέρων Chinook και Τ.Κ., σμηνίας, ηλεκτρολόγος ελικοπτέρων Chinook.

14. Σε ό,τι αφορά τη μεταφορά των συντριμμίων του ελικοπτέρου στις ΗΠΑ, οι πραγματογνώμονες σημείωναν ότι κατά την έλευση της αντιπροσωπείας του αμερικανικού στρατού στην Ελλάδα το 2004 για μία πρώτη εξέταση των συντριμμίων, ο αρχηγός της εν λόγω αντιπροσωπείας είχε προβεί σε μία «αδιάφορη και μάλλον επιφανειακή» ενημέρωση μετά το πέρας της εξέτασης αυτής. Η έκθεση αυτής της αντιπροσωπείας, η οποία επεσήμαινε έναν αριθμό ανωμαλιών χωρίς ωστόσο να δίδει μία επίσημη εξήγηση για την αιτία του ατυχήματος, δε δόθηκε στους πραγματογνώμονες. Οι πραγματογνώμονες σημείωναν ότι η συμπεριφορά της αμερικανικής αντιπροσωπείας προμήνυε τον τρόπο με τον οποίο θα διαβιβάζονταν τα αποτελέσματα της εξέτασης των συντριμμίων που θα πραγματοποιείτο στις ΗΠΑ, και δεν προσέφερε καμία εγγύηση ότι οι πραγματικές διαπιστώσεις αυτής της εξέτασης θα αποκαλύπτονταν στους πραγματογνώμονες.

15. Η επιτροπή πραγματογνωμόνων υπέβαλε την έκθεσή της στον ανακριτή τον Μάρτιο του 2007. Διευκρίνιζε στο πόρισμά της ότι κατέθετε την έκθεσή της παρά το γεγονός ότι αυτή είχε κενά, τα οποία επισημαίνονταν εγγράφως στον ανακριτή: το κυριότερο οφειλόταν στη μη δυνατότητα εξέτασης του κατά τα φαινόμενα ελαττωματικού έλικα του ελικοπτέρου, καθώς ο στρατός είχε παραλείψει να τον ανασύρει.

16. Ένας τεχνικός σύμβουλος της οικογένειας ορισμένων θυμάτων κατέθεσε σχόλια επί του πορίσματος των πραγματογνωμόνων και ένας δεύτερος σύμβουλος συνέταξε μία άλλη έκθεση πραγματογνωμοσύνης για λογαριασμό των οικογενειών άλλων θυμάτων. Ο πρώτος εκτίμησε ότι η καθοριστική αιτία του ατυχήματος ήταν η διακοπή της ηλεκτρικής παροχής λίγα δευτερόλεπτα πριν τη συντριβή και ο δεύτερος ότι ένα εξάρτημα του ελικοπτέρου ήταν ελαττωματικό.

17. Στις 12 Ιουλίου 2006, το δικαστικό συμβούλιο του στρατοδικείου Θεσσαλονίκης απέρριψε αίτηση των προσφευγόντων για εκταφή του σώματος του πατριάρχη και του αδελφού του προκειμένου να γίνει νέα νεκροψία για την εξακρίβωση της φύσης των τραυμάτων και της κατάστασης των οστών. Οι προσφεύγοντες ισχυρίζονταν ότι η πρώτη νεκροψία δεν ήταν πλήρης διότι τα σώματα δεν είχαν υποβληθεί σε ακτινολογική εξέταση και η φύση των συντριμμίων που βρέθηκαν μέσα στα

σώματα δεν είχε αναλυθεί. Το δικαστικό συμβούλιο έκρινε ότι μόνο η νεκροψία που είχε διενεργηθεί αμέσως μετά το ατύχημα επέτρεπε την εξαγωγή βάσιμων συμπερασμάτων, ότι η υπόθεση περί έκρηξης εν πτήσει την οποία προέβαλαν οι προσφεύγοντες αποτελούσε αντικείμενο της πραγματογνωμοσύνης που ήταν σε εξέλιξη και ότι το γεγονός ότι η ταφή είχε λάβει χώρα είκοσι δύο μήνες νωρίτερα σήμαινε δίχως αμφιβολία ότι η κατάσταση των σωμάτων θα είχε αλλοιωθεί σε τέτοιο βαθμό που μία ιστολογική εξέταση θα ήταν μάταιη.

18. Ο αμερικανικός στρατός διεξήγαγε, μέσω μίας επιτροπής διερεύνησης, τη δική του έρευνα επί των αιτιών της συντριβής του ελικοπτέρου όταν τα συντρίμια μεταφέρθηκαν στις ΗΠΑ. Η συμβουλευτική επιτροπή του στρατού των ΗΠΑ συνέταξε ομοίως μία έκθεση η οποία υποβλήθηκε στον στρατοδίκη Θεσσαλονίκης ο οποίος είχε αναλάβει την ανάκριση της υπόθεσης, αλλά δεν υποδείκνυε κανένα συγκεκριμένο στοιχείο ως αιτία του ατυχήματος. Η έκθεση αυτή καθώς και εκείνη της επιτροπής διερεύνησης τέθηκαν στη διάθεση και της επιτροπής πραγματογνωμόνων και των τεχνικών συμβούλων των οικογενειών πριν εκείνοι παραδώσουν τις εκθέσεις τους.

19. Στις 12 Μαΐου 2008, με εκτενώς αιτιολογημένο βούλευμα (αριθ. 82/2008), το δικαστικό συμβούλιο του στρατοδικείου κατέληξε ότι τα αίτια της συντριβής του ελικοπτέρου δεν μπορούσαν να προσδιοριστούν με ακρίβεια. Σημείωσε ότι όλες οι δυνατότητες που προσέφεραν η σύγχρονη επιστήμη και τεχνολογία είχαν εξαντληθεί, αλλά μόνο υποθέσεις εξακολουθούσαν να υπάρχουν ως προς την αλυσίδα των γεγονότων που θα επέτρεπε τη διόρθωση του «σφάλματος που οδήγησε σε αυτό το τραγικό τέλος». Ως προς τον συγκυβερνήτη του ελικοπτέρου, έκρινε ότι αυτός μπορεί να είχε μερίδιο ευθύνης λόγω του ενδεχομένου να μην ήταν ικανός να αντιμετωπίσει τη βλάβη που ευθυνόταν για τη συντριβή. Σε κάθε περίπτωση, η συμπεριφορά του σε ποινικό επίπεδο δεν μπορούσε να αποτελεί επιβαρυντική περίσταση ως προς τις κατηγορίες που περιέχονταν στο κατηγορητήριο.

20. Υπογραμμίζοντας ότι τα ακριβή αίτια της συντριβής δεν είχαν μπορέσει να εξακριβωθούν και ότι ο συγκυβερνήτης χάθηκε στο ατύχημα, το δικαστικό συμβούλιο εφάρμοσε κατ'αναλογία το άρθρο 79 του κώδικα

ποινικής δικονομίας και έκρινε ότι η ασκηθείσα ποινική δίωξη έπρεπε να θεωρηθεί ως μη γενόμενη.

21. Το δικαστικό συμβούλιο απέρριψε, επιπλέον, το αίτημα των προσφευγόντων για συμπληρωματική ανάκριση από μία νέα επιτροπή πραγματογνωμόνων.

22. Τέλος, ως προς τον έλικα του ελικοπτέρου του οποίου την ανέλκυση ζητούσαν οι προσφεύγοντες, το δικαστικό συμβούλιο σημείωσε ότι οι έλικες είχαν ελεγχθεί από εμπειρογνώμονες της Boeing στις 19 Ιουνίου 2004, πριν τη συμπλήρωση του καθορισθέντος από την Boeing αριθμού ωρών πτήσης, και ότι αυτοί δεν παρουσίαζαν κανένα ελάττωμα. Από την ημερομηνία αυτή έως τη συντριβή, το ελικόπτερο δεν είχε παρουσιάσει σημαντικά προβλήματα και κανένα δε συνδεόταν με τους έλικες. Για το λόγο αυτό, στο ελικόπτερο είχε δοθεί άδεια πραγματοποίησης πτήσεων χωρίς περιορισμούς.

23. Στις 2 Ιουνίου 2008, οι προσφεύγοντες άσκησαν έφεση κατά του εν λόγω βούλευματος ενώπιον του συμβουλίου του Αναθεωρητικού Δικαστηρίου.

24. Στις 22 Σεπτεμβρίου 2008, το συμβούλιο του Αναθεωρητικού Δικαστηρίου κήρυξε την έφεση απαράδεκτη για τον λόγο ότι το προσβαλλόμενο βούλευμα, στο μέτρο που θεωρούσε την ποινική δίωξη ως μη γενόμενη, δεν επιδεχόταν έφεσης (βούλευμα αριθ. 10/2008).

25. Την 1^η Δεκεμβρίου 2008, οι προσφεύγοντες απηύθυναν αίτηση στον εισαγγελέα του Αρείου Πάγου να ασκήσει αίτηση αναίρεσης κατά της απόφασης της 22 Σεπτεμβρίου 2008, αλλά αυτός απέρριψε σιωπηρά την εν λόγω αίτηση.

26. Στις 11 Μαΐου 2009, ο εισαγγελέας του Αναθεωρητικού Δικαστηρίου απέρριψε αίτηση των προσφευγόντων με ημερομηνία 6 Μαρτίου 2009 (βασιζόμενη σε δέκα έγγραφα του στρατού που είχαν έως τότε μείνει κρυφά και δεν περιέχονταν στην ποινική δικογραφία) η οποία αποσκοπούσε, μεταξύ άλλων, στον διορισμό ενός νέου ανακριτή που θα προέβαινε σε νέα ανάκριση της υπόθεσης. Υπογράμμισε ότι η εφαρμογή του άρθρου 79 του κώδικα ποινικής δικονομίας γεννούσε ισχύ δεδικασμένου, γεγονός που απέκλειε την επανεξέταση της υπόθεσης εφόσον δεν υπήρχαν νέα στοιχεία που θα αιτιολογούσαν μία τέτοια

επανεξέταση. Ως προς τα δέκα έγγραφα που επικαλούνταν οι προσφεύγοντες, ο εισαγγελέας επεσήμανε ότι τα έγγραφα αυτά σχετίζονταν με την ανάγκη σύνταξης ενός εγχειριδίου λειτουργίας για την ηλεκτρονική μονάδα ελέγχου (*Digital Electronic Control Unit* ή *DECU*) των κινητήρων του ελικοπτέρου Chinook. Διευκρίνιζε ότι συγκρίνοντας το περιεχόμενο αυτών των εγγράφων με εκείνο του βουλεύματος αριθ. 82/2008, εύκολα μπορούσε να διαπιστωθεί ότι αυτά δεν μπορούσαν να οδηγήσουν σε τροποποίηση των πραγματικών περιστατικών ή της εκτίμησης των πραγματικών περιστατικών που αναφέρονταν στο βούλευμα. Συνεπώς, τα έγγραφα αυτά δε συνιστούσαν νέα στοιχεία που αιτιολογούσαν την επανεξέταση της υπόθεσης.

27. Στις 12 Μαΐου και 30 Ιουνίου 2009, οι προσφεύγοντες άσκησαν ενώπιον του διοικητικού πρωτοδικείου Αθηνών και του διοικητικού πρωτοδικείου Πειραιά έξι αγωγές αποζημίωσης στη βάση του άρθρου 105 του εισαγωγικού νόμου του αστικού κώδικα. Προέβαλαν τη ψυχική οδύνη που είχαν υποστεί λόγω του θανάτου των συγγενών τους, τον οποίο καταλόγιζαν σε παράνομες πράξεις και παραλείψεις του Δημοσίου. Οι εν λόγω αγωγές εκκρεμούν ακόμη.

28. Σε μία πρόσφατη ημερομηνία που δε διευκρινίζεται, οι προσφεύγοντες άσκησαν αγωγή αποζημίωσης κατά της Boeing ενώπιον του περιφερειακού δικαστηρίου της Πενσυλβάνια στις ΗΠΑ. Εν τούτοις, στις 20 Αυγούστου 2009, παρατήθηκαν από την εν λόγω αγωγή.

II. ΤΟ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΕΘΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ

29. Οι εφαρμοστέες διατάξεις του κώδικα ποινικής δικονομίας έχουν ως εξής:

Άρθρο 79 – Πλάνη σχετικά με την ταυτότητα του προσώπου του κατηγορουμένου

«Όταν προκύψει σαφώς ότι η διαδικασία στρέφεται εναντίον κατηγορουμένου από πλάνη ως προς την ταυτότητα του προσώπου του, ο δικαστής αποφαινεται ότι η ποινική δίωξη θεωρείται σαν να μην έγινε.»

30. Σύμφωνα με την πάγια νομολογία των ποινικών δικαστηρίων, η διάταξη αυτή εφαρμόζεται κατ'αναλογία σε περιπτώσεις όπου το πρόσωπο κατά του οποίου ασκήθηκε ποινική δίωξη φαίνεται να έχει αποβιώσει ή σε περίπτωση που δεν είναι δυνατή η απόδειξη της διάπραξης της αξιόποινης πράξης για την οποία ασκήθηκε ποινική δίωξη είτε κατά ενός συγκεκριμένου ατόμου ή κατά αγνώστου (Στρατοδικείο Λάρισας, απόφαση 78/1994, *Ποινικά Χρονικά* 1995, σελ. 108, Πλημμελειοδικείο Αθηνών, απόφαση 1683/1995, *Ποινικά Χρονικά* 1995, σελ. 1462, Πλημμελειοδικείο Θεσσαλονίκης, απόφαση 1618/1987, *Αρμενόπουλος* αριθ. 41, σελ. 777).

Άρθρο 476 § 1 – Όταν το ένδικο μέσο είναι απαράδεκτο

«Όταν το ένδικο μέσο ασκήθηκε από πρόσωπο που δεν είχε το δικαίωμα ή εναντίον απόφασης ή βουλεύματος για τα οποία δεν προβλέπεται ή όταν ασκήθηκε εκπρόθεσμα ή χωρίς να τηρηθούν οι διατυπώσεις που ορίζονται από το νόμο (...), ή σε κάθε άλλη περίπτωση που ο νόμος ρητά προβλέπει ότι το ένδικο μέσο είναι απαράδεκτο, το δικαστικό συμβούλιο (...) ύστερα από πρόταση του εισαγγελέα και αφού ακούσει τους διαδίκους που εμφανιστούν, κηρύσσει απαράδεκτο το ένδικο μέσο και διατάσσει την εκτέλεση της απόφασης ή του βουλεύματος που έχει προσβληθεί (...)

31. Δύο άλλα εφαρμοστέα άρθρα του κώδικα ποινικής δικονομίας σχετικά με τους πραγματογνώμονες προβλέπουν:

Άρθρο 192 – Αίτηση εξαίρεσης

«Δικαίωμα να υποβάλουν αίτηση για εξαίρεση έχουν ο εισαγγελέας και οι διάδικοι και μπορούν να το ασκήσουν ωσότου οι πραγματογνώμονες αρχίσουν το έργο τους. (...) Η μη ανακοίνωση των ονοματεπωνύμων των πραγματογνωμόνων παρέχει το δικαίωμα να ζητηθεί η εξαίρεσή τους και μετά την παράδοση της έκθεσης πραγματογνωμοσύνης έως το τέλος της ανάκρισης αν ο διορισμός έγινε στην προδικασία, ή έως την ορκωμοσία των πραγματογνωμόνων αν ο διορισμός έγινε στο ακροατήριο.»

Άρθρο 194 - Όρκος των πραγματογνωμόνων

«Σ'αυτούς που έχουν ήδη ορκιστεί ως πραγματογνώμονες υπενθυμίζεται ο όρκος που έχουν δώσει. Οι υπόλοιποι ορκίζονται στο ιερό ευαγγέλιο ως εξής: «Ορκίζομαι να διενεργήσω με πλήρη αμεροληψία και επιμέλεια και με κάθε μυστικότητα την πραγματογνωμοσύνη που μου ανατέθηκε, έχοντας μοναδικό σκοπό την εξακρίβωση της αλήθειας (...)». Αν οι πραγματογνώμονες αυτοί δεν ορκιστούν όπως ορίζεται παραπάνω, η πραγματογνωμοσύνη είναι άκυρη. (...)»

32. Το άρθρο 932 του αστικού κώδικα προβλέπει:

«Σε περίπτωση αδικοπραξίας, ανεξάρτητα από την αποζημίωση για την περιουσιακή ζημία, το δικαστήριο μπορεί να επιδικάσει εύλογη κατά την κρίση του χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης. (...) Σε περίπτωση θανάτωσης προσώπου η χρηματική αυτή ικανοποίηση μπορεί να επιδικαστεί στην οικογένεια του θύματος λόγω ψυχικής οδύνης.»

33. Σύμφωνα με μία ευρέως καθιερωμένη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, όταν αποφαινόνται επί διοικητικών κυρώσεων, τα διοικητικά δικαστήρια δεν δεσμεύονται από την προηγούμενη αθώωση του ενδιαφερομένου από τα ποινικά δικαστήρια. Εν τούτοις, υποχρεούνται να λαμβάνουν υπόψη την απόφαση που έχει εκδώσει το ποινικό δικαστήριο στην διαμόρφωση της απόφασής τους (βλέπε, μεταξύ πολλών άλλων, Συμβούλιο της Επικρατείας, αποφάσεις αριθ. 1176/1989, 5962/1996, 3915/1999, 446/2003, 3587/2004).

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΝΟΜΟ

I. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΗΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 2 ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ

34. Οι προσφεύγοντες εκτιμούν ότι ο θάνατος των οικείων τους στη συντριβή του ελικοπτέρου που έλαβε χώρα στις 11 Σεπτεμβρίου 2004 και τα κενά των σχετικών διαδικασιών επέφεραν παραβίαση του άρθρου 2 της Σύμβασης. Υποστηρίζουν ότι η πτέρυγα του ελικοπτέρου που δεν ανασύρθηκε ήταν ελαττωματική και ότι επιτρέποντας την πτήση του ελικοπτέρου αυτού, χωρίς να έχουν πραγματοποιηθεί οι αναγκαίοι τεχνικοί έλεγχοι και οι επισκευές, το Δημόσιο αποδέχθηκε τον κίνδυνο μίας συντριβής. Κατηγορούν επίσης τις αρχές ότι δεν κατάφεραν να εξακριβώσουν τα αίτια της συντριβής και, επιπλέον, ότι θεώρησαν ότι δεν είχε διαπραχθεί κανένα ποινικά κολάσιμο αδίκημα. Επί αυτού, οι προσφεύγοντες εκτιμούν ότι η εφαρμογή κατ'αναλογία του άρθρου 79 του κώδικα ποινικής δικονομίας ήταν ένα τέχνασμα που χρησιμοποίησαν τα στρατιωτικά δικαστήρια προκειμένου να θέσουν οριστικά τέλος στις ποινικές διώξεις, οι οποίες δεν μπορούσαν πλέον να ασκηθούν εκ νέου, ακόμη και σε περίπτωση νέων στοιχείων. Το άρθρο 2 της Σύμβασης έχει ως εξής:

«1. Το δικαίωμα εκάστου προσώπου εις την ζωήν προστατεύεται υπό του νόμου. Εις ουδένα δύναται να επιβληθή εκ προθέσεως θάνατος, ειμή εις εκτέλεσιν θανατικής ποινής εκδιδόμενης υπό διακοστηρίου εν περιπτώσει αδικήματος τιμωρούμενου υπό του νόμου διά της ποινής ταύτης.

2. Ο θάνατος δεν θεωρείται ως επιβαλλόμενος κατά παράβασιν του άρθρου τούτου, εις ας περιπτώσεις θα επήρχετο συνεπεία χρήσεως βίας καταστάσης απολύτως αναγκαίας:

α. διά την υπεράσπισιν οιοδήποτε προσώπου κατά παρανόμου βίας.

β. διά την πραγματοποίησιν νομίμου συλλήψεως ή προς παρεμπόδισιν αποδράσεως προσώπου νομίμως κρατουμένου.

γ. διά την καταστολήν, συμφώνως τω νόμω, στάσεως ή ανταρσίας.»

A. Επί του παραδεκτού

35. Καταρχήν, η Κυβέρνηση προβάλλει τη μη εξάντληση των εθνικών ενδίκων μέσων. Υπογραμμίζει ότι οι προσφεύγοντες έχουν ήδη ασκήσει δέκα αγωγές αποζημίωσης, στη βάση των άρθρων 105 του εισαγωγικού νόμου του αστικού κώδικα και 932 του αστικού κώδικα, ενώπιον των ελληνικών διοικητικών δικαστηρίων καθώς και μία αγωγή ίδιου τύπου κατά της Boeing ενώπιον ενός αμερικανικού δικαστηρίου. Ωστόσο, όλες αυτές οι αγωγές είναι ακόμα εκκρεμείς και τα διοικητικά δικαστήρια δε δεσμεύονται από τα συμπεράσματα των στρατιωτικών δικαστηρίων.

36. Οι προσφεύγοντες ανταπαντούν ότι σκοπός των αγωγών τους ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων είναι η καταβολή αποζημίωσης για την ηθική βλάβη που υπέστησαν λόγω του θανάτου των οικείων τους. Μόνο η ποινική οδός θα μπορούσε να καταλήξει στον εντοπισμό και την τιμωρία εκείνων που ευθύνονταν για το θάνατο των οικείων τους.

37. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, σύμφωνα με τους όρους του άρθρου 35 § 1 της Σύμβασης, δεν μπορεί να επιληφθεί μιας υποθέσεως παρά μόνον μετά την εξάντληση των εθνικών ενδίκων μέσων. Ως προς τούτο, υπογραμμίζει ότι οποιοσδήποτε προσφεύγων πρέπει να έχει δώσει στα εθνικά δικαστήρια την δυνατότητα που το άρθρο 35 § 1 έχει σκοπό να παράσχει καταρχήν στα συμβαλλόμενα Κράτη: την αποφυγή ή την επανόρθωση των επικαλουμένων παραβιάσεων εναντίον του (απόφαση *Cardot κατά Γαλλίας*, 19 Μαρτίου 1991, série A no. 200, § 36). Ο κανόνας αυτός θεμελιώνεται πάνω στην υπόθεση ότι η εθνική έννομη τάξη προσφέρει ένα αποτελεσματικό ένδικο μέσο ως προς την επικαλούμενη παραβίαση (βλέπε, για παράδειγμα, *Selmouni κατά Γαλλίας* [GC], αριθ. 25803/94, § 74, CEDH 1999-V).

38. Οι διατάξεις του άρθρου 35 § 1 δεν συστήνουν πάντως παρά την εξάντληση των ενδίκων μέσων, τα οποία είναι ταυτόχρονα σχετικά με τις επικαλούμενες παραβιάσεις, διαθέσιμα και αποτελεσματικά. Αυτά πρέπει να υφίστανται σε επαρκή βαθμό βεβαιότητας όχι μόνον στην θεωρία, αλλά και στην πρακτική, άλλως στερούνται της επιθυμητής αποτελεσματικότητας και προσβασιμότητας. Το εναγόμενο Κράτος έχει την ευθύνη να αποδείξει ότι οι απαιτήσεις αυτές ικανοποιούνται (βλέπε, μεταξύ πολλών άλλων, *Vernillo κατά Γαλλίας*, 20 Φεβρουαρίου 1991, série A no. 198, § 27, και

Dalia κατά Γαλλίας, 19 Φεβρουαρίου 1998, *Recueil des arrêts et décisions* 1998-I, § 38).

39. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι οι προσφεύγοντες δήλωσαν παράσταση πολιτικής αγωγής όταν ο εισαγγελέας του στρατοδικείου Θεσσαλονίκης άσκησε ποινική δίωξη κατά αγνώστων στρατιωτικών του στρατού. Εκτός της δυνατότητας να αξιώσουν κάποια ποσά για ηθική βλάβη, οι προσφεύγοντες είχαν, ως πολιτική αγωγή και δυνάμει του κώδικα ποινικής δικονομίας, το δικαίωμα να συμμετάσχουν στην ποινική διαδικασία και ιδίως να απευθύνουν αίτημα προς τον ανακριτή σχετικά με την εκτέλεση ορισμένων ανακριτικών πράξεων, να θέσουν ερωτήματα και να υποβάλουν παρατηρήσεις, να λάβουν γνώση όλων των σχετικών εγγράφων και να ζητήσουν τη διενέργεια πραγματογνωμοσύνης. Οι προσφεύγοντες επωφελήθηκαν από τις διατάξεις αυτές. Στις 2 Ιουνίου 2008, άσκησαν έφεση κατά του βουλεύματος του δικαστικού συμβουλίου του στρατοδικείου Θεσσαλονίκης και την 1^η Δεκεμβρίου 2008, άσκησαν αίτηση αναίρεσης κατά της απόφασης περί απαραδέκτου του συμβουλίου του αναθεωρητικού δικαστηρίου.

40. Λαμβανομένης υπόψη της αιτίασης των προσφευγόντων ενώπιον του Δικαστηρίου, ήτοι την παραβίαση του δικονομικού σκέλους του άρθρου 2, το Δικαστήριο εκτιμά ότι οι προσφεύγοντες εξάντλησαν τα εθνικά ένδικα μέσα ως προς τούτο.

41. Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι η αιτίαση αυτή δεν είναι προδήλως αβάσιμη με την έννοια του άρθρου 35 § 3 της Σύμβασης. Το Δικαστήριο σημειώνει επιπλέον ότι αυτή δεν προσκρούει σε κανέναν άλλο λόγο απαραδέκτου. Πρέπει επομένως να κηρυχθεί παραδεκτή.

B. Επί της ουσίας

1. Επιχειρήματα των διαδίκων

42. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι οι ελληνικές δικαστικές αρχές εξέτασαν με εμπεριστατωμένο, ενδελεχή, ταχύ και αμερόληπτο τρόπο όλες τις όψεις αυτού του τραγικού ατυχήματος. Εξέτασαν με προσοχή τις τεχνικές εκθέσεις για τα αίτια του ατυχήματος οι οποίες συντάχθηκαν από ανεξάρτητους και αμερόληπτους ειδικούς καθώς και από τους τεχνικούς

συμβούλους που διόρισαν οι προσφεύγοντες. Απάντησαν με αξιόπιστο τρόπο σε όλες τις αιτήσεις των τελευταίων και ιδίως σε εκείνη με την οποία ζητούσαν συμπληρωματική ανάκριση και πραγματογνωμοσύνη.

43. Το γεγονός ότι η έκβαση της έρευνας που διεξήγαγαν οι αρχές δεν ήταν επιτυχής οφείλεται σε αντικειμενικούς λόγους και όχι σε παραλείψεις, σφάλματα ή εσφαλμένες εκτιμήσεις των δικαστικών αρχών, και δεν μπορεί να οδηγήσει το Δικαστήριο στο συμπέρασμα ότι η έρευνα ήταν ανεπαρκής σε τέτοιο βαθμό που να επιφέρει παραβίαση του άρθρου 2. Οι προσφεύγοντες εκπροσωπήθηκαν σε όλα τα στάδια της έρευνας από τους δικηγόρους τους, άσκησαν όλα τα δικαιώματα που διέθεταν, ενημερώθηκαν εκτενώς για κάθε ερώτημα που εγέρθηκε, κατέθεσαν όλα τα αιτήματα που θεωρούσαν αναγκαία και έλαβαν σαφείς και αιτιολογημένες απαντήσεις σε έκαστο εξ αυτών.

44. Η Κυβέρνηση εκτιμά ότι η κριτική των προσφευγόντων ως προς την έρευνα αφορά στην πραγματικότητα τους λόγους που επιλέχθηκαν για τη διεξαγωγή αυτής και την εκτίμηση των αποδεικτικών στοιχείων από τις δικαστικές αρχές. Ωστόσο, κατά την άποψή της, τα στοιχεία αυτά δεν ήταν επαρκή για να αποδείξουν την ύπαρξη κενών ή ελλείψεων που ενδεχομένως θα είχαν εμποδίσει την εξακρίβωση των συνθηκών υπό τις οποίες χάθηκαν οι συγγενείς των προσφευγόντων.

45. Όσον αφορά την εφαρμογή του άρθρου 79 του κώδικα ποινικής δικονομίας, δεν αποτελούσε νομικό τέχνασμα των αρχών για να παρεμποδίσουν την πρόοδο της ποινικής διαδικασίας, αλλά απλώς την αναπόφευκτη συνέπεια της μη δυνατότητας διαπίστωσης των ακριβών αιτιών του ατυχήματος. Το εθνικό δίκαιο επιτρέπει στους προσφεύγοντες, εφόσον ανακαλύψουν νέα στοιχεία, να καταθέσουν νέα μήνυση ή να αιτηθούν τη διεξαγωγή νέας έρευνας από τις δικαστικές στρατιωτικές αρχές.

46. Οι προσφεύγοντες ανταπαντούν ότι σε αυτή την υπόθεση, η οποία έλαβε χώρα κάτω από πολύ αμφίβολες περιστάσεις, υπήρξε ένας αριθμός απροσεξιών στις έρευνες που συνιστούν σαφώς παραβίαση των υποχρεώσεων που απορρέουν για το Δημόσιο για το δικαίωμα στη ζωή. Ειδικότερα, η αρχή που πραγματοποίησε τις έρευνες στον τόπο του ατυχήματος αποτελείτο από αξιωματικούς του στρατού, χωρίς την παρουσία στρατιωτικού εισαγγελέα. Η αρχή αυτή δεν εκπλήρωσε τα καθήκοντά της

αναφορικά με την συλλογή και διατήρηση των υψίστης σημασίας αποδεικτικών στοιχείων, όπως είναι ιδίως το τμήμα έμπροσθεν του ενός έλικα και το δεύτερο μαύρο κουτί που περιείχε όλες τις πληροφορίες σχετικά με τις βλάβες στη λειτουργία των κινητήρων από την παράδοση του ελικοπτέρου, ενώ δεν υφίστατο καμία τεχνική δυσκολία. Τα μέλη της επιτροπής πραγματογνωμόνων αντιμετώπιζαν μια σύγκρουση καθηκόντων, ιδίως οι αξιωματικοί που ήταν υπεύθυνοι για την τεχνική συντήρηση των ελικοπτέρων. Οι ιατροδικαστές δεν πραγματοποίησαν τις απαραίτητες εξετάσεις: ειδικότερα, δεν προέβησαν σε ακτινολογικές εξετάσεις και δεν εξακρίβωσαν τα συντρίμια που βρέθηκαν στα σώματα των θυμάτων. Ο εισαγγελέας δεν εξέτασε ορισμένους σημαντικούς μάρτυρες, ιδίως τον αξιωματικό που ήταν αρμόδιος για τη διερεύνηση όλων των ατυχημάτων της μοίρας.

47. Οι προσφεύγοντες υπογραμμίζουν ότι η εφαρμογή του άρθρου 79 του κώδικα ποινικής δικονομίας εν προκειμένω έχει ως αποτέλεσμα την παρεμπόδιση των προσφευγόντων στην άσκηση μίας νέας αγωγής ή στην προβολή αιτήματος περί νέας ανάκρισης όπως εξάλλου τούτο αποδεικνύεται από την άρνηση του εισαγγελέα κατόπιν της καθυστερημένης δημοσιοποίησης δέκα νέων εγγράφων που δεν περιέχονταν στο φάκελο της ποινικής διαδικασίας.

2. Εκτίμηση του Δικαστηρίου

α) Γενικές αρχές

48. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η υποχρέωση προστασίας του δικαιώματος στη ζωή την οποία επιβάλλει το άρθρο 2 της Σύμβασης, σε συνδυασμό με το γενικότερο, δυνάμει του άρθρου 1 της Σύμβασης, καθήκον του Κράτους να «αναγνωρίζει σε όλα τα εξαρτώμενα εκ της δικαιοδοσίας του πρόσωπα τα καθοριζόμενα (...) της Σύμβασης δικαιώματα και ελευθερίες», απαιτεί ομοίως, ως συνεπακόλουθο, τη διεξαγωγή μιας μορφής επίσημης και αποτελεσματικής έρευνας, οσάκις η χρήση βίας έχει ως αποτέλεσμα τον θάνατο ενός ανθρώπου (αποφάσεις *McCann* και *λοιποί*, πιο πάνω αναφερόμενη, σελ. 49, §§ 161-163, *Καγα κατά Τουρκίας*, 19

Φεβρουαρίου 1998, *Recueil* 1998-I, § 105, και *Çakici κατά Τουρκίας* [GC], αριθ. 23657/94, § 86, CEDH 1999-IV).

49. Ο ουσιώδης στόχος μιας τέτοιας έρευνας είναι η εξασφάλιση της αποτελεσματικής εφαρμογής της εθνικής νομοθεσίας που προστατεύει το δικαίωμα στη ζωή και, στις υποθέσεις στις οποίες εμπλέκονται κρατικοί λειτουργοί ή όργανα, η διασφάλιση της ευθύνης αυτών για θανάτους που συνέβησαν ενώ τα πρόσωπα τελούσαν υπό την ευθύνη τους. Όσον αφορά το είδος της έρευνας που πρέπει να επιτρέπει την επίτευξη των στόχων αυτών, δύναται να μεταβάλλεται αναλόγως των περιστάσεων. Πάντως, ανεξαρτήτως των τρόπων έρευνας, οι αρχές πρέπει να ενεργούν αυτεπαγγέλτως, αμέσως μόλις λάβουν γνώση της υποθέσεως. Δεν θα πρέπει να παραχωρείται στους συγγενείς του αποθανόντα η πρωτοβουλία κατάθεσης μήνυσης ή ανάληψης της ευθύνης προώθησης μιας διαδικασίας έρευνας (βλέπε, για παράδειγμα, *mutatis mutandis*, *İlhan κατά Τουρκίας* [GC], no. 22277/93, § 63, CEDH 2000-VII).

50. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η απουσία άμεσης ευθύνης του Κράτους στο θάνατο ενός ατόμου δεν αποκλείει την εφαρμογή του άρθρου 2. Υποχρεώνοντας το Κράτος να λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα για την προστασία της ζωής των προσώπων που υπάγονται στη δικαιοδοσία του, το άρθρο 2 § 1 επιβάλλει σε αυτό το καθήκον να διασφαλίζει το δικαίωμα στη ζωή θεσπίζοντας μία συγκεκριμένη ποινική νομοθεσία που να αποτρέπει τη διάπραξη επιθέσεων κατά των προσώπων και στηριζόμενο σε ένα μηχανισμό εφαρμογής σχεδιασμένο για την πρόληψη, καταστολή και τιμωρία των παραβιάσεων. Η εν λόγω υποχρέωση απαιτεί, ως συνεπακόλουθο, τη διεξαγωγή αποτελεσματικής επίσημης έρευνας όταν υφίστανται βάσιμες υποψίες ότι ένα άτομο υπέστη εν δυνάμει θανάσιμα τραύματα κάτω από ύποπτες συνθήκες. Η έρευνα πρέπει να επιτρέπει την εξακρίβωση της αιτίας των τραυμάτων και τον εντοπισμό και την τιμωρία των υπαιτίων. Αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σπουδαιότητα όταν έχει επέλθει θάνατος του θύματος, διότι ουσιαστικός σκοπός του είναι η διασφάλιση της αποτελεσματικής εφαρμογής των εθνικών νόμων που προστατεύουν το δικαίωμα στη ζωή (*Pereira Henriques κατά Λουξεμβούργου*, no. 60255/00, § 56, 9 Μαΐου 2006). Προκύπτει επιπλέον από την απόφαση *Slimani κατά Γαλλίας* (αριθ. 57671/00, §§ 29-30, CEDH 2004-IX) ότι επιβάλλεται η

διεξαγωγή μίας αποτελεσματικής έρευνας όταν ο επίδικος θάνατος έχει προέλθει από αμέλεια μίας αρχής.

51. Για να είναι αποτελεσματική μία έρευνα σχετικώς με φερόμενη παράνομη θανάτωση ατόμου από κρατικούς λειτουργούς, πρέπει εν γένει τα πρόσωπα που διεξάγουν την έρευνα να είναι ανεξάρτητα από αυτά που εμπλέκονται στα γεγονότα (βλέπε για παράδειγμα, τις αποφάσεις *Güleç κατά Τουρκίας*, 27 Ιουλίου 1998, *Recueil* 1998-IV, §§ 81-82, και *Oğur κατά Τουρκίας* [GC], αριθ. 21594/93, §§ 91-92, CEDH 1999-III). Αυτό προϋποθέτει, όχι μόνο την απουσία κάθε ιεραρχικού ή θεσμικού δεσμού, αλλά και μία συγκεκριμένη ανεξαρτησία (βλέπε, για παράδειγμα, *Ergi κατά Τουρκίας*, απόφαση της 28^{ης} Ιουλίου 1998, *Recueil* 1998-IV, §§ 83-84).

52. Η έρευνα, πρέπει επίσης να είναι αποτελεσματική υπό την έννοια ότι δύναται να οδηγήσει στον εντοπισμό και την τιμωρία των υπευθύνων. Αυτό δεν αποτελεί υποχρέωση αποτελέσματος, αλλά υποχρέωση μέσων. Οι αρχές πρέπει να έχουν λάβει τα εύλογα μέτρα που είχαν στη διάθεσή τους για να εξασφαλίσουν τις αποδείξεις για τα επίμαχα πραγματικά περιστατικά, συμπεριλαμβανομένων, μεταξύ άλλων, των καταθέσεων των αυτόπτων μαρτύρων, των πραγματογνωμοσυνών και, ενδεχομένως, της νεκροψίας η οποία παρέχει πλήρη και έγκυρη καταγραφή των τραυμάτων, και της αντικειμενικής ανάλυσης των κλινικών ευρημάτων, και ιδίως της αιτίας του θανάτου (όσον αφορά τις νεκροψίες, βλέπε για παράδειγμα, *Salman κατά της Τουρκίας* [GC], no. 21986/93, § 106, CEDH 2000-VII, και σχετικά με τις πραγματογνωμοσύνες, *Gül κατά Τουρκίας*, no. 22676/93, § 89, 14 Δεκεμβρίου 2000).

53. Κάθε έλλειμμα στην έρευνα ικανό να υπονομεύσει τη δυνατότητα καθορισμού της αιτίας του θανάτου του θύματος ή τον εντοπισμό του ή των υπευθύνων μπορεί να οδηγήσει σε συμπέρασμα περί αναποτελεσματικότητας αυτής (*Hugh Jordan κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, no. 24746/94, § 127, CEDH 2001-III).

54. Πρέπει να υφίσταται ένα επαρκές στοιχείο δημοσίου ελέγχου της έρευνας ή των αποτελεσμάτων της προκειμένου να εξετάζεται η ευθύνη των αρχών τόσο στην πράξη όσο και στη θεωρία, να διατηρείται η δημόσια εμπιστοσύνη στον εκ μέρους των αρχών σεβασμό της κυριαρχίας του δικαίου και να αποτρέπεται οποιαδήποτε ένδειξη συνενοχής ή ανοχής

σχετικά με τις παράνομες πράξεις. Ο απαιτούμενος βαθμός του δημοσίου ελέγχου μπορεί να ποικίλει από υπόθεση σε υπόθεση. Σε κάθε περίπτωση, όμως, οι συγγενείς του θύματος πρέπει να συμμετέχουν στη διαδικασία στην έκταση που είναι αναγκαία για τη διαφύλαξη των νομίμων συμφερόντων τους (στην προαναφερόμενη υπόθεση *Güleç*, ο πατέρας του θύματος δεν είχε ενημερωθεί για τα απαλλακτικά βουλεύματα (§ 82), στην προαναφερόμενη υπόθεση *Oğur*, η οικογένεια του θύματος δεν είχε μπορέσει να δει τα έγγραφα που σχετίζονταν με την έρευνα και τη διαδικασία (§ 92), βλέπε επίσης την προαναφερόμενη απόφαση *Gül*, § 93, για μία πλήρη σύνοψη της εφαρμοστέας νομολογίας, βλέπε *McKerr κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, no. 28883/95, § 111-115, CEDH 2001-III).

β) Εφαρμογή των αρχών αυτών στην προκειμένη υπόθεση

55. Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι την ημέρα της συντριβής, ο εισαγγελέας του στρατοδικείου Θεσσαλονίκης άσκησε ποινική δίωξη κατά αγνώστων στρατιωτικών του στρατού ξηράς και της πολεμικής αεροπορίας για ανθρωποκτονία από αμέλεια και πολυάριθμες άλλες αξιόποινες πράξεις. Διέταξε επίσης τη διενέργεια ανάκρισης από στρατοδίκη του στρατοδικείου Θεσσαλονίκης. Μερικές ημέρες αργότερα, ο υπουργός Εθνικής Άμυνας διέταξε από την πλευρά του τη σύσταση επιτροπής διερεύνησης του ατυχήματος αποτελούμενης από υψηλόβαθμους αξιωματικούς του στρατού, στην οποία ανατέθηκε η διεξαγωγή έρευνας και η ανέλκυση των συντριμμίων του ελικοπτέρου από το βυθό της θάλασσας. Το 2004, μία αντιπροσωπεία του αμερικανικού στρατού μετέβη στην Ελλάδα, προέβη σε μία πρώτη εξέταση ορισμένων συντριμμίων και συνέταξε σχετική έκθεση.

56. Ως εκ τούτου, οι αρχές ενήργησαν αυτεπάγγελτα, μόλις έλαβαν γνώση της υπόθεσης (προαναφερόμενη απόφαση *Slimani*, § 29), και με την απαιτούμενη ταχύτητα (*Öneryıldız κατά Τουρκίας* [GC], no. 48939/99, § 113, CEDH 2004-XII).

57. Μένει το ερώτημα αν οι αρχές έλαβαν τα εύλογα μέτρα που είχαν στη διάθεσή τους προκειμένου να εξακριβωθεί η αιτία του ατυχήματος και να εντοπιστούν και τιμωρηθούν οι πιθανοί υπεύθυνοι για το θάνατο των επιβατών του ελικοπτέρου. Ως προς τούτο, το Δικαστήριο υπογραμμίζει κατ'αρχάς ότι το ελικόπτερο ήταν ιδιοκτησίας των ελληνικών

ενόπλων δυνάμεων και ότι ορισμένα από τα θύματα ήταν αξιωματικοί του στρατού.

ι. Αποτελεσματικότητα της έρευνας

58. Ως προς τον εύλογο χαρακτήρα των πράξεων έρευνας που πραγματοποιήθηκαν για τη συλλογή των αποδείξεων που σχετίζονταν με τα επίδικα πραγματικά περιστατικά, το Δικαστήριο σημειώνει κατ'αρχάς ότι η ανάσυρση των συντριμμίων του ελικοπτέρου πραγματοποιήθηκε από τον στρατό αμέσως μετά τη συντριβή και ότι οι επιχειρήσεις, οι οποίες βιντεοσκοπήθηκαν, έλαβαν χώρα σε μία περίοδο δεκατεσσάρων μηνών.

59. Ορισμένα σημαντικά συντρίμια εστάλησαν στις ΗΠΑ προκειμένου να εξεταστούν από την κατασκευάστρια εταιρία του ελικοπτέρου καθώς και από τον αμερικανικό στρατό. Οι προσφεύγοντες παραπονούνται ότι η μεταφορά αυτή έλαβε χώρα χωρίς επαρκείς εγγυήσεις για την αποφυγή μίας ενδεχόμενης αλλοίωσης των αποδεικτικών στοιχείων, κάτι που τελικώς έγινε με την «ακούσια» καταστροφή του μαύρου κουτιού. Εν τούτοις, το Δικαστήριο δεν μπορεί να κατηγορήσει το εναγόμενο Κράτος για το γεγονός ότι, δύο έτη μετά το ατύχημα, απέστειλε τα συντρίμια αυτά στις ΗΠΑ για μία τέτοια εξέταση. Πρόκειται για μία διαδικασία που ακολουθείται συχνά από πολλές αεροπορικές εταιρίες σε περίπτωση συντριβής πολιτικών αεροσκαφών. Ωστόσο, δε θα μπορούσε να ισχύει κάτι διαφορετικό για τη συντριβή ενός στρατιωτικού σκάφους που κατασκευάστηκε και ελέγχθηκε από μία αμερικανική εταιρία.

60. Σε ό,τι αφορά το γεγονός ότι η έκθεση της επιτροπής πραγματογνωμόνων είχε επισημάνει ότι η συμπεριφορά μίας αντιπροσωπείας του αμερικανικού στρατού, κατά την επίσκεψή της στην Ελλάδα προκειμένου να εξετάσει για πρώτη φορά ορισμένα συντρίμια του ελικοπτέρου που είχαν ανασυρθεί, δημιουργούσε αμφιβολίες ως προς την κοινοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας στην επιτροπή, το Δικαστήριο θεωρεί ότι επρόκειτο για μία πρόωρη δήλωση, καθώς τελικά δύο εκθέσεις του αμερικανικού στρατού υποβλήθηκαν στις ελληνικές αρχές.

61. Το Δικαστήριο σημειώνει, επιπλέον, ότι η επιτροπή πραγματογνωμόνων διευκρίνισε στα συμπεράσματά της ότι η έκθεσή της

περιείχε κενά, εκ των οποίων το κυριότερο οφειλόταν στη μη δυνατότητα εξέτασης του φερόμενου ελαττωματικού έλικα του ελικοπτέρου για τον λόγο ότι ο στρατός δεν τον είχε ανασύρει από τη θάλασσα. Εν τούτοις, το Δικαστήριο σημειώνει ότι στο βούλευμά του 82/2008, το δικαστικό συμβούλιο υπογράμμισε ότι οι έλικες του ελικοπτέρου είχαν ελεγχθεί από εμπειρογνώμονες της Boeing στις 19 Ιουνίου 2004, πριν να συμπληρωθεί ο αριθμός ωρών πτήσης που είχε ορίσει η Boeing, και ότι δεν παρουσίαζαν κανένα ελάττωμα. Το δικαστικό συμβούλιο διαπίστωσε ότι από την ημερομηνία αυτή και ως τη συντριβή, το ελικόπτερο δεν είχε εμφανίσει σημαντικά προβλήματα και, ιδίως, κανένα πρόβλημα που να συνδέεται με τους έλικες, και ότι για αυτό τον λόγο στο ελικόπτερο είχε δοθεί άδεια πραγματοποίησης πτήσεων χωρίς περιορισμούς. Επιπλέον, ένας τεχνικός σύμβουλος των οικογενειών ορισμένων θυμάτων είχε καταθέσει σχόλια επί του πορίσματος των πραγματογνωμόνων και ένας δεύτερος σύμβουλος είχε συντάξει μία άλλη πραγματογνωμοσύνη για λογαριασμό των οικογενειών άλλων θυμάτων.

62. Σε ό,τι αφορά την άρνηση του εισαγγελέα να κάνει δεκτή την αίτηση των προσφευγόντων και να διατάξει νέα ανάκριση, κατόπιν της ανακάλυψης από εκείνους δέκα εγγράφων τα οποία είχαν έως τότε παραμείνει μυστικά, το Δικαστήριο σημειώνει ότι ο εισαγγελέας αιτιολόγησε την άρνησή του με το γεγονός ότι τα έγγραφα αυτά σχετίζονταν με την ανάγκη σύνταξης ενός εγχειριδίου λειτουργίας για την ηλεκτρονική μονάδα ελέγχου (*Digital Electronic Control Unit* ή *DECU*) των κινητήρων του ελικοπτέρου Chinook. Ο εισαγγελέας διευκρίνισε ότι συγκρίνοντας το περιεχόμενο αυτών των εγγράφων με εκείνο του βουλεύματος αριθ. 82/2008, εύκολα μπορούσε να διαπιστωθεί ότι αυτά δεν μπορούσαν να οδηγήσουν σε τροποποίηση των πραγματικών περιστατικών ή της εκτίμησης των πραγματικών περιστατικών που αναφέρονταν στο βούλευμα. Συνεπώς, τα έγγραφα αυτά δε συνιστούσαν νέα στοιχεία που αιτιολογούσαν την επανεξέταση της υπόθεσης.

63. Τέλος, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι οι εθνικές αρχές, και ειδικότερα τα πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια δικαστήρια, είναι καταρχήν αρμόδιες να ερμηνεύσουν το εθνικό δίκαιο και, εν απουσία αυθαιρεσίας, το Δικαστήριο δεν μπορεί να υποκαταστήσει με τη δική του ερμηνεία του

δικαιώματος αυτή των αρχών (*Tejedor Garcia κατά Ισπανίας*, απόφαση της 16^{ης} Δεκεμβρίου 1997, *Rapports* 1997-VIII, § 31). Το Δικαστήριο δεν μπορεί να εκτιμήσει το ίδιο τα πραγματικά στοιχεία που οδήγησαν ένα εθνικό δικαστήριο να υιοθετήσει μία συγκεκριμένη απόφαση αντί μιας άλλης, διότι, διαφορετικά, θα αναδεικνυόταν δικαστής τετάρτου βαθμού και θα παραγνώριζε τα όρια της αποστολής του (βλέπε, *mutatis mutandis*, *Kemmache κατά Γαλλίας* (αριθ. 3), απόφαση της 24^{ης} Νοεμβρίου 1994, série A no. 296-C, § 44). Έπεται ότι το Δικαστήριο δεν μπορεί να αποφανθεί ως προς την εφαρμογή κατ'αναλογία του άρθρου 79 του κώδικα ποινικής δικονομίας που πραγματοποιήσαν τα ελληνικά δικαστήρια εν προκειμένω εκτός κι αν η εφαρμογή αυτή ήταν αυθαίρετη, κάτι που δεν ισχύει.

64. Το Δικαστήριο εκτιμά συνεπώς ότι επικαλούμενες από τους προσφεύγοντες ανεπάρκειες δεν αποδυνάμωσαν, υπό τις περιστάσεις της υπόθεσης, τον αποτελεσματικό χαρακτήρα της έρευνας.

ii. Ανεξαρτησία της έρευνας

65. Ως προς την απαίτηση περί ανεξαρτησίας των ερευνητικών αρχών από κρατικούς λειτουργούς που ενδεχομένως εμπλέκονται στα γεγονότα –η οποία πρέπει να υφίσταται όχι μόνο σε θεσμικό και ιεραρχικό επίπεδο, αλλά και από πρακτικής απόψεως-, το Δικαστήριο σημειώνει ότι η επιτροπή πραγματογνωμόνων που συστάθηκε από τον ανακριτή περιελάμβανε δεκατρία μέλη, ειδικούς σε διάφορους τομείς. Η εν λόγω επιτροπή αποτελείτο από αξιωματικούς ή υπαξιωματικούς της πολεμικής αεροπορίας, αλλά και από πολίτες, όπως καθηγητές του Πολυτεχνείου Αθηνών, έναν υψηλόβαθμο υπάλληλο του υπουργείου Μεταφορών, έναν μηχανικό αεροσκαφών και δύο ιατροδικαστές.

66. Το γεγονός ότι ορισμένοι από αυτούς τους αξιωματικούς και υπαξιωματικούς ήταν ειδικοί στα ελικόπτερα Chinook – ήτοι ο Μ.Τ., σμήναρχος, εκπαιδευτής πιλότων ελικοπτέρων Chinook, ο Ο.Ρ., υποσμηναγός, πιλότος ελικοπτέρου, ο Ι.Α., σμηνίας, τεχνικός-επιθεωρητής ελικοπτέρων Chinook, ο Α.Κ., σμηνίας, τεχνικός-ηλεκτρονικός, ο Γ.Ο., αξιωματικός, τεχνικός-επιθεωρητής κινητήρων ελικοπτέρων Chinook και ο Τ.Κ., σμηνίας, ηλεκτρολόγος ελικοπτέρων Chinook – δεν αρκεί για να

διατυπωθεί ότι αυτοί δεν είχαν συμφέρον συμμετοχής στη διαλεύκανση των αιτιών του ατυχήματος.

67. Το Δικαστήριο δεν μπορεί να συμπεράνει ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 της Σύμβασης λόγω του ανεπαρκώς ανεξάρτητου χαρακτήρα της έρευνας.

iii. Συμμετοχή των προσφευγόντων

68. Ως προς την απαίτηση άσκησης ελέγχου από τους συγγενείς των θυμάτων και ιδίως τη συμμετοχή τους στην έρευνα προκειμένου να διασφαλισθεί στο μέγιστο η υπεράσπιση των συμφερόντων τους, το Δικαστήριο σημειώνει ότι οι προσφεύγοντες είχαν πρόσβαση στα έγγραφα και τις πραγματογνωμοσύνες που τέθηκαν σε γνώση των δικαστικών αρχών. Δύο τεχνικοί σύμβουλοι τους οποίους διόρισαν εκείνοι έλαβαν γνώση των εκθέσεων της επιτροπής πραγματογνωμόνων, της αμερικανικής επιτροπής διερεύνησης και της συμβουλευτικής επιτροπής του αμερικανικού στρατού, και κατέθεσαν με τη μορφή έκθεσης τις παρατηρήσεις τους επί των πορισμάτων αυτών.

69. Η άρνηση των αρχών να κάνουν δεκτή την αίτηση των προσφευγόντων περί εκταφής προκειμένου να διενεργηθεί νέα νεκροψία αιτιολογήθηκε επαρκώς από το δικαστικό συμβούλιο: αυτό έκρινε ότι μόνο η νεκροψία που πραγματοποιήθηκε αμέσως μετά το ατύχημα επέτρεπε να εξαχθούν αξιόπιστα συμπεράσματα, ότι η υπόθεση της έκρηξης εν πτήσει που επικαλούνταν οι προσφεύγοντες αποτελούσε το αντικείμενο της πραγματογνωμοσύνης που ήταν σε εξέλιξη και ότι το γεγονός ότι η ταφή είχε λάβει χώρα είκοσι δύο μήνες νωρίτερα σήμαινε δίχως αμφιβολία ότι η κατάσταση των σωμάτων θα είχε αλλοιωθεί σε τέτοιο βαθμό που μία ιστολογική εξέταση θα ήταν μάταιη.

70. Τέλος, η αιτίαση των προσφευγόντων σύμφωνα με την οποία αυτοί δεν ήταν παρόντες κατά την εξέταση των συντριμμίων του ελικοπτέρου στο εργαστήριο της Boeing δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ένα γεγονός που μπορεί να καταλογιστεί στις ελληνικές αρχές.

71. Ως προς τούτο, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι πρόσβαση των συγγενών ενός θύματος στην έρευνα καθόλη τη διάρκεια αυτής δεν μπορεί να θεωρηθεί ως μία απαίτηση αυτομάτως απορρέουσα από το άρθρο 2.

Επιπλέον, το άρθρο 2 δεν επιβάλλει στις ερευνητικές αρχές την υποχρέωση να ικανοποιούν κάθε αίτημα περί μέτρου διερεύνησης που θα μπορούσε να διατυπωθεί από έναν συγγενή του θύματος κατά τη διάρκεια της έρευνας (*Ramsahai και λοιποί κατά Ολλανδίας*, [GC], no. 52391/99, §§ 347-348, 15 Μαΐου 2007).

72. Το Δικαστήριο εκτιμά ότι οι προσφεύγοντες έτυχαν μίας επαρκούς πρόσβασης στις πληροφορίες που παρήγαγε η έρευνα ώστε να μπορούν να συμμετέχουν με αποτελεσματικό τρόπο ως πολιτική αγωγή στη διαδικασία ενώπιον του στρατιωτικού δικαστηρίου.

73. Ενόψει όλων των ανωτέρω, το Δικαστήριο συμπεραίνει ότι δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η έρευνα δεν ήταν «αποτελεσματική» στην προκειμένη περίπτωση. Συνεπώς, δεν υπήρξε παραβίαση, υπό το δικονομικό σκέλος, του άρθρου 2 της Σύμβασης για αυτή την αιτία.

II. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΗΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 6 ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ

74. Επικαλούμενοι το άρθρο 6 § 1 της Σύμβασης, οι προσφεύγοντες παραπονούνται για το δίκαιο χαρακτήρα της διαδικασίας, υποστηρίζοντας ότι τα στρατιωτικά δικαστήρια παρεμπόδισαν τη θεμελίωση της αλήθειας, αρνούμενα να διατάξουν συμπληρωματική πραγματογνωμοσύνη που θα είχε επιτρέψει την εξακρίβωση των ακριβών αιτίων του ατυχήματος. Επιπλέον, παραπονούνται για την έλλειψη ανεξαρτησίας των στρατιωτικών δικαστηρίων. Σημειώνουν ότι οι στρατοδίκες είναι συγχρόνως και αξιωματικοί του στρατού, οι οποίοι πληρώνονται από αυτόν, και ότι, κατά την ανάληψη των καθηκόντων τους, ορκίζονται πίστη και υπακοή στους ανωτέρους τους.

75. Σε ό,τι αφορά το πρώτο σκέλος της αιτίας, το Δικαστήριο σημειώνει ότι αυτό συγχέεται με την αιτίαση που σχετίζεται με το άρθρο 2 και δεν είναι ως εκ τούτου αναγκαίο να εξετασθεί χωριστά.

76. Ως προς το δεύτερο σκέλος, το Δικαστήριο θεωρεί ότι η αιτίαση δεν είναι τεκμηριωμένη. Στο μέτρο που μπορεί να εννοηθεί ως μία γενικότερη κριτική σχετικά με την ανεξαρτησία και την αμεροληψία των στρατιωτικών δικαστηρίων, το Δικαστήριο παραπέμπει, κατ'αναλογία, στην

απόφασή του στην υπόθεση *Τσαρίδη και Μπέλλον κατά Ελλάδας* (αριθ. 74927/01, 18 Μαρτίου 2004), η οποία αφορούσε μία παρόμοια αιτίαση που αφορούσε το ναυτοδικείο.

77. Έπεται ότι αυτό το τμήμα της προσφυγής πρέπει να κηρυχθεί απαράδεκτο, κατ'εφαρμογή του άρθρου 35 §§ 3 και 4 της Σύμβασης.

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ, ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ, ΟΜΟΦΩΝΑ,

1. *Κηρύσσει* την προσφυγή παραδεκτή ως προς την αιτίαση την ελκόμενη από το άρθρο 2 (δικονομικό σκέλος) της Σύμβασης και απαράδεκτη κατά τα λοιπά.

2. *Αποφαίνεται* ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 2 της Σύμβασης.

Συντάχθηκε στη γαλλική γλώσσα και στη συνέχεια κοινοποιήθηκε εγγράφως στις 12 Ιουλίου 2011, κατ'εφαρμογή του άρθρου 77 §§ 2 και 3 του κανονισμού.

(υπογραφή)
Søren Nielsen
Γραμματέας

(υπογραφή)
Nina Vajić
Πρόεδρος